

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Романюк М.Д.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІГРАЦІЙНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сутність та особливості реалізації соціальної політики України в роки державної незалежності, її вплив на міграції населення. Детально аналізуються обсяги, кількісні та якісні характеристики внутрішньорегіональних, міжрегіональних та міждержавних міграційних переміщень населення за період 1991 – 2006 рр., визначено їх сучасні тенденції. Обґрунтовуються пріоритети та основні завдання стратегії регулювання міграційних процесів в Україні на сучасному етапі, методи регулювання внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків.

Ключові слова: соціальна політика, регіональна стратегія, демографічна, міграційна політика, міграційний рух населення, сучасні тенденції, напрями міграційних потоків, регулювання внутрішньорегіональних, міжрегіональних, зовнішніх міграцій населення, стратегія регулювання міграційних процесів.

I. Вступ. Соціальна політика – як різновидність політики держави покликана регулювати соціальні відносини, соціальний розвиток та соціальні перспективи. При цьому сутність соціальної політики стосовно України має бути конкретизована з урахуванням умов функціонування трансформаційної економіки. Тобто соціальна політика в сучасних умовах має гарантувати соціальну безпеку країни і формувати пріоритетні напрями, виходячи з необхідності попередження і ліквідації загроз національній безпеці у соціальній сфері. Регіональна стратегія України нині спрямована на подолання відмінностей між регіонами за рівнем життя, умовами економічного, соціального та демографічного розвитку.

Проте відсутність активної державної регіональної політики протягом усього часу державної незалежності України і особливо починаючи з середини 90-х років призвела до посилення дезінтеграційних тенденцій,

послаблення міжрегіональних економічних зв'язків та порушення ефективної взаємодії по вертикалі «центр-регіон», диференціації регіонів за рівнем конкурентоспроможності та якості життя людей. Серед інших причин – це зміна структури і спеціалізації економіки регіонів, зміна власника, соціально несправедливі умови приватизації державної і комунальної власності, зменшення державних інвестувань в охорону здоров'я та освіти. Як наслідок це призвело до соціальної нерівності регіонів України. Регіоналізм – це складний соціально-економічний та політичний феномен, що притаманний країні в якій загострюється регіональні економічні, соціальні та демографічні проблеми, актуалізуються суперечності між територіями і центром або окремими територіями, чи між тими і іншими разом.

II. Постановка завдання. Соціальну політику, що формується в Україні, неможливо віднести ні до ліберальної ні до патерналістської моделі. Ліберальний напрям не може втілюватись, бо економічна система ще не створила умов для вирішення людиною своїх повсякденних проблем, а перекласти відповідальність з держави на особу і сім'ю за власний добробут без цього неможливо. Більш спрощеним варіантом соціальної політики лібералізму є модель державної політики соціального забезпечення. Суть її полягає у наданні мінімального рівня соціальних гарантій з боку держави. Мінімальні кошти для існування мають співвідноситись з мінімальними потребами, а їхній рівень – зростати пропорційно підвищенню загального життєвого стандарту. Механізм забезпечення цієї політики базується на поєднанні заходів соціального страхування і державної підтримки [1,3].

Відсутність чіткої орієнтації у стратегічній спрямованості соціальної політики перешкоджає визначенню соціальної політики. Це питання є нагальним для багатьох країн,

а не тільки для України. Навіть на міжнародному рівні, коли постало питання щодо визначеності соціальної політики, Комісія Європейських громад стосовно соціальної політики в Європейському союзі обминула цю проблему, заявивши, що різні країни тлумачать це поняття по-різному, а вона зводить соціальну політику до заходів, що здійснюються у соціальній сфері. У країнах Східної та Південної Європи процес переходу до ринкових відносин призвів до зниження рівня життя переважної частини населення, а окремі групи зіткнулись з таким ступенем зuboжіння, який не спостерігався в недалекому минулому. Результати, досягнуті в галузі освіти й охорони здоров'я, обезцінюються, оскільки бідні поступово «витісняються» з системи внаслідок своєї неплатоспроможності. На зміну захисту, який існував при соціалізмі завдяки гарантованій зайнятості, пенсійному забезпеченню, безкоштовному отриманню вищої освіти, медичному обслуговуванню та іншим послугам, настали масове безробіття, скорочення розміру пенсійних виплат та послуг, доступних тільки тим, хто здатний за них заплатити. Бідні стали відчувати себе незахищеними та уразливими, особливо в ситуації, коли перспективи економічного зростання реалізуються не так швидко. Незважаючи на те, що перехідний період надав багатьом нові економічні та політичні можливості, водночас він призвів до розширення «безодні» між бідними та багатими.

III. Результати дослідження. З моменту визнання потреби ринкових перетворень у країні здійснюється пошук необхідного для соціального розвитку країни напряму соціальної політики України. У 1993 р. було ухвалено Концепцію соціального забезпечення України, а у 1997 р. були схвалені Основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки. У цей період ринкових перетворень в Україні здійснено лібералізацію економіки та зовнішньоекономічної діяльності, розпочато приватизацію, ліквідовано адміністративно-розподільчу систему планування і управління, запроваджено широку демократизацію трудових відносин. Триває формування організаційних та правових засад ринкової економіки. Сформовано, в основному, недержавний сектор економіки, фінансові та банківські структури, валютний і фондовий

ринки. Закладено правову базу для розвитку ринкових відносин. У господарському комплексі країни відбувається зміна форм власності. Здійснюються заходи щодо встановлення мінімальних соціальних гарантій, надається адресна допомога малозабезпеченим громадянам.

Водночас розрив економічних зв'язків, відсутність енергоносіїв, наявність значної кількості підприємств оборонного комплексу, що потребували конверсії, призвели до спаду виробництва, вимушеної неповної зайнятості та безробіття, руйнування соціальної інфраструктури. Внаслідок цього знизилась реальні доходи значної частини населення, зросла заборгованість із виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних виплат, поглибилась платіжна криза.

Компенсаційні заходи щодо індексації заробітної плати, пенсій, стипендій та інші соціальні виплати істотно відставали від зростання споживчих цін. Численні пільги, соціальні виплати і допомога нерідко впроваджувались без урахування матеріального становища різних категорій громадян та їх реальних можливостей забезпечити власний добробут. Як наслідок в суспільстві зростає соціальне утриманство, що зменшує можливості для надання допомоги тим, хто її справді потребує. Зменшення надходжень до бюджету загострило проблему фінансування бюджетних установ освіти, охорони здоров'я, науки, культури. Погіршився соціальний захист найбільш уразливих верств населення: дітей, пенсіонерів, інвалідів, одиноких, безробітних і багатодітних сімей. Знизився рівень соціально-трудова прав і гарантій громадян.

Ситуація, що склалась в соціальній сфері, не дозволяє відкладати її реформування на пізніші терміни. З огляду на це виникла необхідність переосмислити орієнтири формування соціально-економічної політики. Вона має спрямовуватись на органічне поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання з активною соціальною політикою. У січні 2000 р. були схвалені Основні напрями соціальної політики на період 2000-2004 рр. Їх розроблено з метою створення умов для формування і реалізації соціальної політики на основі визначеної стратегії економічного розвитку та фінансування стабілізації, забезпечення права кожного

громадянина на достатній життєвий рівень. Тут зазначалося, що пріоритетами соціальної політики є створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня населення, розвитку трудового потенціалу, народонаселення, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, проведення пенсійної реформи, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічного розвитку освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я населення.

Питання, що пов'язані з соціальним розвитком країни дістали новий імпульс і наповнилися реальним змістом після обрання Президентом України В.А. Ющенко, а також зазнали корективів у зв'язку з новою політичною ситуацією, яка склалася після виборів до Верховної Ради України у 2006 році, здійснення заходів політичної реформи та зміною пріоритетів у внутрішній і зовнішній політиці України.

Нині основними стратегічними цілями соціальної політики на державному рівні є:

- забезпечення стабілізації рівня життя населення, органічне поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання з соціальною політикою;

- сприяння розвитку України як суверенної, демократичної, соціальної, правової держави, забезпечення конституційних прав і гарантій населення;

- визначення та здійснення заходів національної безпеки держави у соціальній сфері, підвищення якості правових норм, забезпечення збалансованості законодавчих норм та реальних можливостей їх виконання;

- орієнтація соціальної політики на економічно активне населення, збереження і відтворення трудового потенціалу, утвердження необхідної мотивації продуктивної праці, запобігання масовому безробіттю, проведення політики заохочення ефективного платоспроможного попиту населення;

- розробка державної стратегії формування середнього класу, механізму дотримання пропорцій співвідношення між рівнями доходів різних верств населення;

- здійснення реформ у найважливіших напрямках соціальної політики: трудових відносинах та оплати праці, рівня життя, зайнятості та соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної

культури і спорту, відпочинку і туризму;

- вплив на демографічну ситуацію в напрямі підвищення народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, підвищення тривалості життя;

- розробка і реалізація нової стратегії міграційної політики в сфері зовнішньої та внутрішньої трудової міграції;

- поетапне забезпечення соціальної спрямованості економіки в національних та регіональних економічних програмах, координація діяльності органів виконавчої влади щодо здійснення державних та регіональних соціальних програм.

В сучасних умовах особливою актуальністю вирізняється проблема здійснення заходів активної демографічної політики держави на подолання демографічної кризи і досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізації відтворення населення. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу, тобто поліпшенні якісних характеристик населення та гармонізації відтворення людності України [4, 3].

Трансформаційні процеси, спрямовані на функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки з її демократичним устроєм і цивілізованими духовними цінностями, вимагають радикального перегляду принципів формування та структурування напрямів використання можливостей ринку праці. Проте слід зазначити, що ринкові перетворення в країні та її регіонах супроводжуються негативними соціально-економічними наслідками, зокрема звуженням сфери регламентованої зайнятості та надмірним розширенням нерегламентованої, високим рівнем безробіття та незайнятого населення. Офіційна статистика нині нараховує більше 1,6 млн. безробітних [2, 184].

За нинішніх умов роль і значення міграції у формуванні національного ринку праці та його регіональних сегментів проявляється по-особливому, оскільки трудова міграція в середині областей та на міжрегіональному рівні, тобто переселення за робочими місцями, в умовах трансформаційної економіки ще не склалася. Серед закономірностей, які регулюють розвиток трудових міграційних

процесів в ринковому середовищі, найстійкішими є пріоритетність економічних факторів у формуванні як внутрішньорегіональних, міжрегіональних, так і зовнішніх трудових міграційних потоків. Пізнання закономірностей функціонування і розвитку трудової міграції населення, її взаємозв'язків з іншими елементами соціально-економічних процесів можливе лише в умовах розвиненого ринку праці. На етапі його становлення вирішення цієї проблеми значно ускладнюється. Це пов'язане переважно не тільки з дефіцитом первинних статистичних даних на мікрорівні але й з тим, що сучасний облік робочої сили і економічно активного населення в Україні ще не дозволяє детально, точно та оперативно оцінювати зміни трудового статусу працездатного потенціалу (працюючий чи безробітний), оскільки реальні показники безробіття значно перевищують зареєстровані державними службами зайнятості на місцях.

Слід зазначити, що розміри і спрямованість міграційних потоків робочої сили визначаються не стільки абсолютними показниками, скільки умовними: територіальними відмінностями в соціально-економічному розвитку та умовах життя населення. Сьогодні міграція особливо активно впливає не лише на підтримання рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили на регіональному рівні, але й на інтеграцію з ринками праці країн близького та далекого зарубіжжя. Специфіка міграційного руху трудових ресурсів полягає в тому, що він охоплює конкретні групи за віком, освітою та професією і має міжтериторіальний характер.

Аналіз соціально-економічних умов міграцій трудових ресурсів здійснюється з метою виявлення закономірностей і факторів трудових переміщень населення, мотивації осіб, які беруть участь у внутрішніх та зовнішніх трудових міграціях. Крім того, визначається взаємозв'язок трудових міграційних процесів з іншими складовими економічного і соціального розвитку, здійснюється оцінка впливу результатів міграції робочої сили на демографічний розвиток, трансформацію ринків праці, суспільний розвиток. Особлива увага має бути зосереджена на міграційних переміщеннях індивідів всередині областей, між регіонами України,

а також за кордон, пов'язаних здебільшого з необхідністю та бажанням трудових мігрантів підвищити рівень добробуту сім'ї завдяки вигіднішому використанню своєї робочої сили. Виступаючи носіями фізичних і розумових здібностей, знань та навиків, отриманих через освіту і практичний досвід, такі мігранти входять і активно включаються в соціально-економічний процес у регіонах та країнах прибуття. Попри це існує необхідність вивчення процесу трудової міграції в усіх її різноманітностях, оскільки масові переміщення трудових ресурсів потенціалу, незалежно від того, якими умовами і факторами вони викликані, відчутно змінюють ситуацію на ринках праці і впливають на економічний розвиток регіонів держави та інших країн.

Важливою складовою впливу стаціонарних міграцій на соціально-економічний розвиток є вплив на зрушення освітньої структури людських спільнот. Міграційні переміщення, залучаючи, як правило, більш освічених людей, безпосередньо впливають на динаміку і територіальну диференціацію рівня освіти населення. Оскільки рівень освіти мігрантів зазвичай вищий, ніж у всього населення, наслідком переваги вибуття над прибуттям, як правило, стає погіршення освітнього потенціалу населення регіону-донора, а регіон-реципієнт, навпаки, отримує не лише приріст населення, а й зростання інтелектуального потенціалу.

Трудові міграції не призводять до зміни чисельності населення регіонів і відповідно майже не здійснюють прямого впливу на демографічний розвиток. Виняток становлять лише випадки переходу трудової міграції у постійну, однак вони досить рідкісні: українські громадяни скоріше прагнуть нагромадити якнайбільше заощаджень до свого повернення в Україну, ніж залишитись на постійне проживання в країні тимчасового працевлаштування. За даними обстеження «Життєві шляхи населення України» менше 3,5% трудових поїздок завершується постійною міграцією, яка призводить до прямих демографічних втрат в країні виходу. Водночас опосередкований вплив трудових міграцій на трансформації демографічних процесів може бути досить сильним [5, 129].

Трудова міграція призводить до підвищення рівня розлучуваності та послаблення

сімейних зв'язків внаслідок тривалого перебування за межами держави одного з подружжя, відкладання шлюбів та народжень, що негативно впливає на демографічну ситуацію. В регіонах підвищеної інтенсивності трудових міграцій набуло поширення явище соціального сирітства — чимало дітей, у яких за кордоном працює один або обидва батьки, на тривалий термін позбавлені батьківського піклування. Крім того, часті поїздки та виснажлива праця погіршують здоров'я індивідів, підвищують ризик захворюваності, що створює небезпеку для життя людини. З іншого боку, неправомірно розглядати вплив трудових міграцій на демографічну ситуацію як однозначно негативний: кошти, зароблені внаслідок трудових поїздок, поліпшують можливості домогосподарств утримувати дітей, а також розширюють доступ індивідів до придбання житла, якісного медичного обслуговування і відпочинку, отримання освітніх послуг тощо.

Міграції населення України — це складний процес, що здійснюється під впливом як економічних, соціальних, демографічних, психологічних, так і політичних, нормативно-правових та інших факторів. За умов реформування економіки та трансформації всієї соціально-економічної системи, а також у зв'язку з демократизацією суспільного життя, економічною кризою і падінням життєвого рівня переважної більшості населення країни характер, обсяги, склад і спрямованість внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін і набули нового значення.

По-перше, практично припинився масовий відтік сільських жителів до міст, а натомість спостерігається переорієнтація міграційних потоків населення з міських поселень у сільські. По-друге, у два-три рази зменшилися обсяги щоденних потоків трудової маятникової міграції до великих та найбільших міст України (Києва, Харкова, Одеси, Львова), в міських агломераціях Донбасу і Придніпров'я, а також областях Карпатського регіону — Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій, де вони відзначалися високою інтенсивністю. По-третє, в кілька разів виросли обсяги сезонної трудової міграції та зовнішніх трудових поїздок населення за кордон. Нині понад 4 млн. українських громадян з періодичністю від 2-3 місяців до 1-2, а то і більше років

виїждять за кордон з метою поповнення сімейного бюджету.

Актуальність дослідження проблем, пов'язаних з управлінням міграційними процесами, найбільше посилюється на фоні загальної демографічної кризи, яка охопила Україну, починаючи з 1991 р., і яка значною мірою спричинила і кризу міграції, що в сучасних умовах проявляється зменшенням інтенсивності міграцій у середині областей та на міжрегіональному рівні, значним впливом населення за межі держави, формуванням потужних закордонних потоків трудових мігрантів. Детальний аналіз внутрішньорегіональних, міжрегіональних та міждержавних міграцій населення України в роки державної незалежності (1991- 2006 рр.) показано в таблиці 1.

На внутрішньорегіональному та міжрегіональному рівнях відбувається зниження міграційної активності. Так, якщо у 1991 р. в межах областей країни змінили місце проживання 594,2 тис. осіб, то у 2000 р. — 461,9 тис. осіб, а у 2006 р. — лише 441 тис. осіб. (на 28% менше). Також знизилась інтенсивність обміну населення між регіонами країни: на постійне проживання до інших регіонів у 1991 р. вибуло 354,8, а прибуло 385,8 тис. осіб, у 2000 р. ці показники становили 274,9 тис. осіб до прибулих і вибулих, а у 2006 р. — 280,7 тис. осіб (на 25% менше). Водночас збільшилися обсяги міждержавних міграційних переміщень. Протягом 1991-2006 рр. в Україну з країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя прибуло 2 млн. 358 тис., а вибуло 2 млн. 513 тис. осіб (див. табл. 1).

Відомо, що міграція як соціальний феномен та суспільне явище потребує регулювання з боку державних структур та економічних органів управління, інакше вона трансформується в некеровану соціальну систему, що призводить до негативних наслідків. Так, починаючи з 1994 р., в Україні склалося від'ємне сальдо зовнішньої міграції, яке мало місце по 2004 рік включно. Протягом цих одинадцяти років з України на постійне проживання до інших країн емігрувало 1 млн. 568 тис. осіб, а іммігрувало в Україну 903,8 тис. чол., тобто від'ємне сальдо зовнішньої міграції склало за цей період — 664,6 тис. чол.. За 1994-2006 рр. загальна чисельність населення України зменшилась майже на 5,4 млн. осіб, з яких 4,7 млн. через депуполяційні процеси, а 0,7 млн. чол. — через від'ємне емігра-

Міграції населення в роки державної незалежності України
(1991-2006 рр.)*

осіб

Роки	Обсяги валової міграції					
	внутрішньо- регіональна	міжрегіо- нальна	міждержавна			
			загальний обсяг	у тому числі		міграційне сальдо
прибуло	вибуло					
1991	1188374	740622	800817	490597	310220	180377
1992	1055036	667095	814356	538205	276151	262054
1993	1021114	670670	634851	341192	293659	47833
1994	893210	607611	515717	187392	328325	-140933
1995	839188	607260	422976	166551	256425	-89874
1996	858126	615536	376262	129538	246724	-117186
1997	846094	583678	299244	108559	190685	-82126
1998	894582	585083	221096	71810	149286	-77476
1999	875348	528576	176383	65794	110589	-44795
2000	461880	274861	154000	53700	100300	-46600
2002	450084	267448	118737	42473	76264	-33791
2003	443231	279313	103188	39489	63699	-24210
2004	445663	295149	84749	38567	46182	-7615
2005	439269	284373	74977	39980	34997	4583
2006	440898	280757	74209	44227	29982	14245
Разом	11152097	7288032	4871562	2358074	2513488	-155414

* Розраховано за даними Держкомстату України

ційне сальдо. У цьому відношенні Україна лідирує на світовому фоні. Відомо, що загальна динаміка чисельності населення країни формується двома інтегральними чинниками: природним і міграційним його приростом або скороченням. В Україні дія цих чинників є одновекторною, тобто вони призводять до скорочення чисельності населення держави. Ця тенденція ускладнюється ще й тому, що погіршується вікова структура населення, оскільки з країни емігрують переважно молоді люди репродуктивного віку, а в міграційному обміні держава віддає переважно високоякісну робочу силу – працездатного віку, з високим рівнем освіти, ґрунтовною професійною підготовкою, чималим стажем роботи.

Разом з тим слід відзначити позитивні тенденції в зовнішніх міграціях населення України. Вони полягають в тому, що починаючи з 2005 року в міждержавному обміні населенням з іншими країнами Україна має позитивне міграційне сальдо, яке склало в 2005 році 4583 особи, а у 2006 році – 14245 осіб.

Нині особливо гостро постають питання розробки і реалізації нової стратегії міграційної політики, перш за все у сфері зовнішньої та внутрішньої трудової міграції. Відсутність чіткого механізму в регулюванні міграційних процесів з боку держави, протидія і боротьба з нелегальною міграцією, правове регулювання інтенсивних потоків зовнішньої трудової міграції, соціальний захист українських громадян, що працюють на

тимчасових роботах за кордоном – ось далеко не повний перелік міграційних проблем, що потребують розв'язання. Все це вимагає глибокого осмислення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків міграцій населення, виявлення і визначення їх сучасних доміантних тенденцій, а головне - розробки соціально-економічного механізму регулювання міграційного руху населення на макрорівні та рівні регіону в контексті реформи соціально-економічної та політичної систем, розбудови правової держави.

А тому нам беззаперечно актуальною видається проблема регулювання міграційного руху населення за нинішніх умов, розв'язання якої передбачає визнання нового становища людини в сфері зайнятості, пов'язаного з конкуренцією, свободою і добровільністю вибору будь-якої сфери суспільно-корисної діяльності, а також високою міграційною рухливістю населення. Разом з тим, уже в даний час очевидним стає той факт, що процес становлення ринку праці в Україні буде ще тривалим. Його розвиток і функціонування супроводжується напруженістю в соціальній сфері, гострота і глибина якої визначаються багатьма факторами, в тому числі і міграційною активністю населення та соціально-демографічною структурою міграції.

Значно більшим, ніж на демографічний розвиток, є вплив трудової міграції на розвиток регіонального ринку праці. Трудові поїздки загалом сприяють розширенню можливостей зайнятості для економічно активного населення регіону виходу за рахунок:

- виїзду частини економічно активних контингентів;
- переходу до розряду економічно пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життєдіяльності кошти шляхом трудових міграцій;
- створення нових робочих місць колишніми трудовими мігрантами, що заробили достатні для відкриття власної справи суми грошей.

Крім того, наслідком тривалого перебування індивіда в країнах Західної та Центральної Європи стає засвоєння ринкової свідомості, цінностей та норм цивілізованого суспільства. В сучасних умовах трудові міграції стають чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя для знач-

ної частини населення України. Разом з тим, значне поширення поїздок українських громадян на роботу за кордон і високі (за вітчизняними мірками) доходи трудових мігрантів можуть призвести до нівелювання соціальної значимості зайнятості в Україні (така загроза є цілком реальною для Карпатського регіону).

Основною ж проблемою зовнішньої трудової міграції є переважно нелегальний статус наших громадян за кордоном. Більшість співгромадян, які наважилися на трудову міграцію, при в'їзді до країн-реципієнтів приховує свої справжні наміри і по суті перебуває у цих країнах на нелегальному становищі. Результатом такої ситуації стає соціальна незахищеність громадян України за кордоном, їх практично повна залежність від роботодавців і частково — від посередників. Досить численні контингенти українських трудових мігрантів не мають жодних гарантій щодо режиму роботи, виду діяльності, отримання зароблених грошей. Частина шукачів пристойного заробітку не з власного бажання займається виснажливою, шкідливою для здоров'я працею, молоді жінки нерідко потрапляють у тенета ділків підпільного секс-бізнесу і всупереч власному бажанню змушені займатися проституцією.

Якщо на перший погляд здається ніби деякі елементи соціально-демографічної структури міграції формуються незалежно, то таке уявлення зразу ж спростовується, коли міграцію розглядати не як фактор соціально-економічного розвитку, а як прояв стану цього розвитку, тобто як соціальне, суспільне явище. Відомо, що в умовах ринкової економічної системи розширюються можливості переїзду та зміни місця праці чи проживання. Але цей вибір визначається соціально-економічними умовами незалежно від того, стосується це повернення на батьківщину тих, хто виїхав за кордон на тимчасові роботи, репатріації насильно виселених та депортованих чи повернення громадян до батьківських осель на селі.

Для сучасних міграцій робочої сили нашої країни характерна також і зміна спрямованості та інтенсивності міграційних потоків загалом в Україні та її регіонах, зокрема. Лише протягом 2005 р. у зв'язку зі зміною місця роботи змінило місце постійного проживання 116687 осіб, з яких 38155 були внут-

рішньорегіональними трудовими мігрантами, 68274 особи у зв'язку із зміною місця роботи переїхали на постійне місце проживання до інших регіонів України, а 10258 через трудові мотиви емігрувала на постійне місце проживання до інших країн. Якщо раніше учасниками трудових міграцій населення за кордон були в основному представники прикордонних областей, то зараз на тимчасових сезонних роботах у іноземного роботодавця за наймом і договорами підряду працюють особи практично з усіх регіонів України.

Міграційну активність робочої сили визначають головним чином економічні та соціальні чинники, які на конкретному історичному етапі соціально-економічного розвитку та розміщення продуктивних сил країни чи регіону можуть змінюватися, посилюючи або стримуючи трудову міграційну активність населення. Територіальні відмінності в соціально-економічному розвитку районів та областей України, зумовлюючи різний рівень життя населення, є також причиною значних трудових міграційних переміщень. Адже інтенсивність прояву, спрямованість та якісний склад трудових міграційних потоків, частка мігрантів у трудових ресурсах, фактори, що впливають на трудову міграцію в окремих регіонах та місцях виходу і входу трудових мігрантів, значно відрізняються від інших регіонів. Це пояснюється різним рівнем їх економічного розвитку, структурою населення, природно-географічними умовами, національно-побутовими особливостями, ментальністю тощо.

Стосовно нинішніх умов міграційна політика держави має передбачати систему правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів, а також інформаційне забезпечення урядовими структурами, громадськими організаціями і об'єднаннями упорядкування міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури. Режим і заходи державної міграційної політики мають досить ретельно відстежувати міграційні процеси, їхні сучасні тенденції і явища, оперативно реагувати на зміни та контролювати їх з метою підпорядкування загальнонаціональним і регіональ-

ним інтересам та особистим потребам мігрантів.

З набуттям державного суверенітету у 1991 р. Україна почала проводити самостійну міграційну політику з метою захисту інтересів країни та зовнішніх мігрантів у рамках міждержавних норм регулювання міграцій. Проте на початку 90-х і в перші роки державності зовнішні міграційні потоки (імміграція, еміграція) як в Україну, так і з неї до країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя, а також зовнішня трудова міграція українських громадян характеризувалися самоплинністю і практично державою та її органами не регулювалися. За таких умов міграційні процеси, що стихійно народжуються і розвиваються, отримують стабільні незадовільні параметри, сукупність законодавчих актів і тенденцій яких набуває конкретного змісту та спрямованості. Це завдає шкоди як безпосередньо інтересам мігрантів, так і колективним, регіональним та державним інтересам.

Провідними в системі заходів міграційної політики по управлінню міграційним рухом населення в нинішніх умовах є відносини власності на засоби виробництва, землю, житло, інше рухоме і нерухоме майно, розподілу і споживання валового національного продукту та інші соціально-економічні відносини, а також сімейно-побутові, родинні, духовні, національно-етнічні. Це торкається інтересів внутрішніх мігрантів і емігрантів, значною мірою впливає на зовнішні і внутрішні міграційні процеси. Щодо останніх, то соціально-економічна система, в межах якої здійснюються внутрішні міграційні переміщення населення, має включати в себе територіальний розподіл робочих місць з урахуванням якісної структури трудових міграційних потоків, наявність і розміщення упорядкованих об'єктів житла, соціальної інфраструктури, природне середовище, рекреаційне забезпечення та ін.

IV. Висновки. Невирішеність найгостріших проблем трудової міграції і, особливо, закордонної, яка в основному є нелегальною, здатна звести нанівець зусилля з побудови соціальної держави. Максимальне забезпечення правового та соціального захисту населення є однією з умов гарантування національної безпеки України. В цьому плані висока масовість нелегальних зовнішніх трудо-

вих поїздок українських громадян не може не викликати тривогу.

А тому завдання міграційної політики держави полягають у тому, щоб спираючись на існуючі науково-технічні та організаційно-фінансові засоби досягти упорядкування міграційного простору країни і взяти під дієвий державний контроль як зовнішні, так і внутрішні міграційні процеси.

Основними завданнями, які визначені в стратегії регулювання міграційних процесів в Україні на сучасному етапі є:

- скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни;
- забезпечення соціальної захищеності українських трудових мігрантів за кордоном;
- забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок;
- якнайширше залучення фінансових коштів від закордонної трудової міграції в економіку України;
- запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів внаслідок виконання ними за кордоном низькокваліфікованих робіт;
- недопущення нелегальної міграції і передусім транзиту нелегальних мігрантів через територію України;
- сприяння поверненню етнічних українців та представників раніше депортованих народів.

Вирішальна роль у регулюванні трудових міграційних процесів як загалом в Україні, так і в її окремих регіонах належить управлінню соціально-економічними факторами, тобто такими умовами життя і трудової діяльності людей, які можуть змінюватися в результаті перерозподілу капітальних вкладень, фонду заробітної плати, суспільних форм споживання. Принагідно зазначити, що в сучасних умовах реалізація заходів активної демографічної та міграційної політики будуть успішними тоді, коли будуть враховуватися обсяги, напрями та структура міграційних потоків, їх регіональні особливості.

Регулювання соціально-економічних умов міграцій робочої сили має передбачати проведення цілої системи заходів, інженерію і технологію, які будучи адаптовані до нинішніх умов господарювання, мають ши-

роке коло взаємопов'язаних комбінаційних можливостей, здатних менш болісно, ніж директивне управління, впливати на розвиток постійних і тимчасових трудових міграційних процесів, явищ та тенденцій, які визначають спрямованість і характер просторової мобільності трудових ресурсного потенціалу України.

1. Панієв М. Соціальна політика та її вплив на доходи і рівень життя населення. // Україна: аспекти праці. – 2004. – №7. – С.3-9.

2. Україна у цифрах 2005. Статистичний довідник./ За ред. Осауленка О.Г. Державний комітет статистики України. К.: Консультант, 2006. – 248 с.

3. Романюк М.Д. Зовнішні міграції населення України та їх регулювання в контексті реформи соціально-економічної системи: національні пріоритети та регіональна диференціація//Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – Івано-Франківськ: Плай. – 2004. – Вип. 1. – С.8-22.

4. Стратегія демографічного розвитку на 2006-2015 роки: Проект/ Від. за вип. І.М. Новак – К.: КНЕУ, 2005 – 20 с.

5. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лобанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.

6. Романюк М.Д. Міграційний рух населення в соціальній політиці держави // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки» – Т.2. – К.: РВПС України НАН України, 2000. – с. 61 -68.

7. Романюк М.Д. Теоретико-методологічні та практичні аспекти управління міграційним рухом населення України в контексті нової політичної ситуації // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць: Спец. вип: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – т. 2: Демографічні аспекти реформування та відтворення трудового потенціалу. – К.: КНЕУ, 2006. – С.14-24.

8. Данюк В.М. Європа вивчає проблеми трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 2. – С. 48-49.

In the article the essence and features of realization of social policy of Ukraine is considered in the years of state independence, its influencing on migration of population. Volumes are analysed in detail, descriptions of the migratory moving of population for period vnoutrishnoregionalnyh, migregionalnih and intergovernmental quantitative and high-quality 1991 – 2006, their modern tendencies are certain. Explainig priorities and basic tasks of strategy of adjusting of migratory processes in Ukraine on a modern stage, methods of adjusting of migratory streams internal and external.